

1

Grote omvattende verhalen

- Filozofen fchreven tot eind 19de eeuw allemaal en sommigen nog lang daarna verhalen over wat ik famenvat als: 'de wereld, het heelal en de rest*'.
- Filozofie was de moeder van alle wetenfchappen en wat nog geen gevestigde discipline was werd dus door filozofen befehreven.
- Nu valt filozofie onder **Geesteswetenfchappen** (vaak in het Engels aangeduid: 'humanities'). Dit zijn wetenfchappen, die zich bezighouden met de geestesproducten van de mens: talen, zowel de linguïftiek als de studie van elke taal, gefchiedenis, filozofie, muziekwetenfchap, literatuurwetenfchap, cultuurwetenfchappen, kunftgefchiedenis, en theologie.
- Deze verandering hoort bij de periode dat de filozofie ook moest gaan nadenken over haar rol. Filozofen werden vanaf de 20ste eeuw gekritiseerd omdat zij fchreven over zaken die (nu) buiten hun expertise werden geacht.
- Er ontftaat in de 20ste eeuw filozofie van een bepaalde discipline: Filozofen die voornamelijk hun studie hebben gedaan in een bepaald veld, volgen een (verkorte) studie filozofie en worden fpecialist in **ethische- of wetenfchapsfilozofische** afpecten van een vakgebied.

*Adams, The hitchhikers guide to the Galaxy

2

Ethiek en wetenschapsfilosofie

- **Ethiek** is de studie naar normen en waarden.
 - **Normen** zijn (ongeschreven) regels over hoe je je hoort te gedragen.
 - **Waarden** zijn de achterliggende idealen van een persoon of als groep.
 - **Ethisch handelen** is handelen naar normen en waarden: wat vaak vergeten wordt is dat mensen daar verschillende gedragingen onder verstaan.
- **Wetenschapsfilosofie** gaat over vooronderstellingen en methoden binnen de wetenschap of een wetenschappelijk vakgebied.
- **Epistemologie** is de leer van waarheid of zekere kennis.

Deze drie begrippen overlappen elkaar in de praktijk. De grote verhalen spelen een grote rol voor alle drie en kritiek op de grote verhalen richt zich dan ook op alle drie de gebieden.

Grote verhalen hebben een begin en een eind

- Het begin gaat over het ontstaan oftewel de **ontologie (zijnsleer)** en waar dat begint bij de God is het **theologie**. Lange tijd was **filosofie** dan ook ondergeschikt aan de theologie.
- We hebben al gezien dat de Verlichting ruimte biedt aan een niet theïstische invulling van het menselijk leven. Maar juist dan ontstaat de vraag: 'Waarom is er iets en niet niets?'. Die vraag doet zich voor bij Leibniz (1714) en ook nog bij Heidegger (1929).
- Daarbij kent elk groot verhaal ook een doel (**telos**), iets waar het leven, het heelal en de rest heengaat, of heen zou moeten. We zien in dit hoofdstuk de eerste twijfel aan het theïstische verhaal, maar ook dat het moeilijk te vervangen blijkt. Ook wie geen groot verhaal wil schrijven dat op religie of theologie lijkt, komt daar toch op uit.

Hegel (1770-1831)

- Hegel probeert het theïstische wereldbeeld te vermijden en doet dat heel elegant door te stellen dat godsdienst een fase is geweest in de menselijke geschiedenis, maar dat we nu aan het volgende hoofdstuk moeten beginnen. We hebben de rede en dat laat mensen ontdekken dat alles voortkomt uit de Geest.
- Het concept Geest lijkt voor 21ste -eeuwse lezers op God. Maar het wijkt op drie punten belangrijk af:
 1. De Geest is geen schepper van het hele verhaal. De wereld is de veruitwendiging van Hemzelf, met als doel dat de Geest zichzelf gaat begrijpen.
 2. De wereld is ook voor de Geest zelf onvoorspelbaar. Er is geschiedenis die er toe doet en door de dialectiek ontstaat er een proces van *'worden'*.
 3. Er is geen heilsleer. De Geest verandert zelf o.i.v. het leven. Denkende mensen in de 19de eeuw vormen het moment dat de geest zijn proces tot nu toe kan overdenken. (subjectieve geest) Het doel is er nog wel, maar zeer abstract: De Geest keert bij zichzelf terug. Zoals Odysseus na zijn reis, is deze Geest dezelfde én niet dezelfde als voor de hele geschiedenis begon.

Proces en geschiedenis

- Wat hier begint is wat uitmondt in de evolutietheorie. Mensen gaan in de 19de eeuw mensen, dieren en natuur en uiteindelijk de kosmos zien als in ontwikkeling zijnde. Dit maakt de weg vrij voor nieuwe inzichten: Men gaat schrijven over periodes en stadia en uiteindelijk ontwikkelt men ook verregaande theorieën over ongelijkheid. Immers als er een proces is, dan is de één wellicht verder of beter dan de ander.
- Het duurt tot ver in de twintigste eeuw voordat hier breed gedragen kritiek op komt. Dan ontdekt men dat om te beoordelen wie verder of beter is, een telos wordt verondersteld. De aanname dat sommigen die telos kennen en dus kunnen beoordelen wie verder en beter is, wordt pas door WO II op scherp gesteld en gefalsificeerd.

De wilde natuur

- In eerste opvattingen wordt het leven bepaald door de bedoelingen van God en dat werd vaak begrepen of verkondigd door machtige vorsten en kerken. Daarna werd het doel gesteld door de Rede, dit doel wordt begrepen, of bedacht, door zelfverklaarde Verlichte denkers met macht en aanzien.
- In dat opzicht leek een natuurlijk proces een bevrijding en een ruimte biedend concept. In de Romantiek waren het kunst en natuurervaringen die mensen in aanraking brachten met het sublieme en verschrikkelijke dat de natuur kon zijn. De mens werd nietig, maar ook dapper en bevrijd van beperkingen.
- Maar zoals Groot schrijft op 158: er schuilt een addertje onder het gras. Via Hegel en Schopenhauer komt dat in zicht. Nietzsche schrijft eind 19de eeuw dat bijna niemand al door heeft hoe erg het is. Hij kondigt het **nihilisme** aan: "met ontheming begint het, met onheil eindigt het." (uit Nagelaten geschriften)

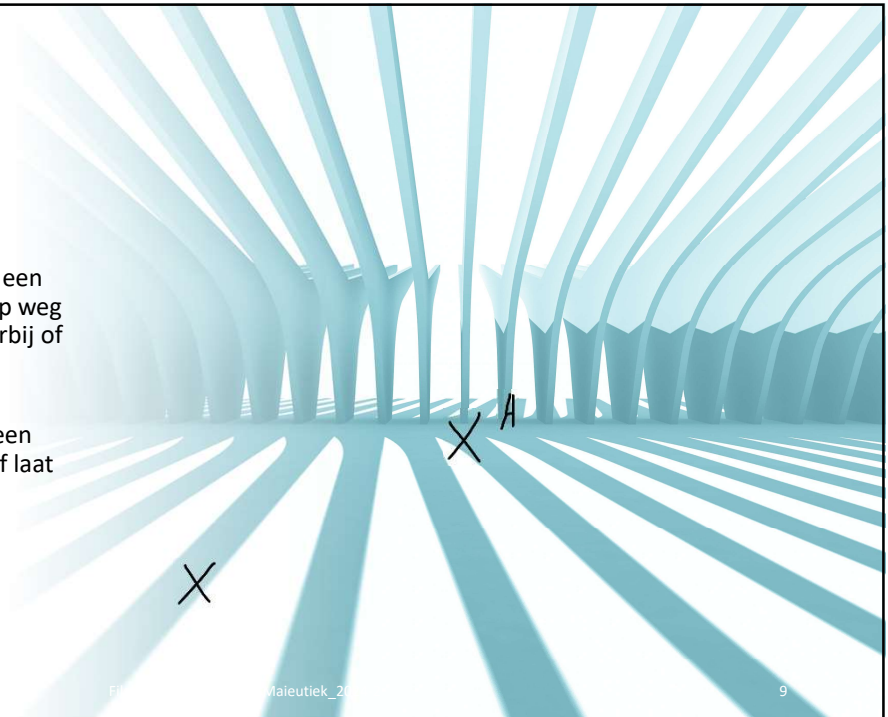
Hegel en Schopenhauer (1788-1860)

- Wat uit dit hoofdstuk minder naar voren komt is de rol van Hegel. Wat we ons nu niet meer realiseren is, dat hij de grootse denker van zijn tijd is. Schopenhauer wil hem verslaan en geeft gelijktijdig college, maar daar komt geen student.
- Nu is Schopenhauers lezing van de totaliteit voor velen belangwekkender. Hij stelt dat er een **blinde levenswil** is, Die Wil (geen rede) brengt ook mensen voort. Die denken dat zij iets willen, maar mensen drukken, net als alles, slechts de levenswil uit, volgens Schopenhauer.
- Hier raakt het telos zoek. De vraag is: Wat wil de wil? Daar hangt immers van af waar mensen naar op weg zijn. Als we dat weten kunnen mensen mee- of tegen werken. Alleen dan kunnen we verder zijn, of beter, dan anderen. De implicaties van Schopenhauer zijn immens.

horizonverlies

- Als er sprake is van telos, een doel, dan ben je ernaar op weg of niet. Dan ben je dichterbij of verder weg.
- Alle betekenisverlenende begrippen, die horen bij een groot verhaal, staan vanaf laat 19de eeuw op het spel.

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

9

9

Schopenhauer

- De wereld als wil en voorstelling is een boek dat de opmaat is naar het nihilisme.
- Tegen Kant in, die zei dat mensen zichzelf niet konden kennen, zegt Schopenhauer: "Ik ken mijzelf wel, maar ik ben niet dat redelijke wezen dat Kant daarbij veronderstelde. (160)
- Mijn voorstelling van mijzelf en de wereld laat een eenheid zien en een beeld van vreedzaamheid en orde, maar het echte is de wildheid en chaos van de Wil.
- Metafysica is hier: chaos, drift en begeerte.
- Het leven is lijden en verzet maakt het erger.

Filosofieachtergronden Maieutiek_2024-2

10

10

Het wereldbeeld kantelt

- Waar de wereld zich afspeelde tussen het bedoelde goede, van Plato's ideeënwereld tot Kants eeuwige vrede, is er nu een reeks toevalligheden. Dat brengt het nihilisme mee.
- Die toevalligheden zijn er in de oerknal, in de evolutie en in het gebrek aan horizon (telos) en dus aan richtlijnen voor de mens.
- Er ontstaat ook een op de oude verhalen gebaseerde neerslachtigheid: als alleen God of metafysica het goede kon voortbrengen, dan brengt het verlies daarvan een wereld vol chaos en geweld, waarin mensen nietig zijn en onderling bij de beesten af.
- Stravinsky Le Sacre du Printemps (162), De wandelaar boven de nevelen(159) en recent de schrijver Michel Houellebecq.